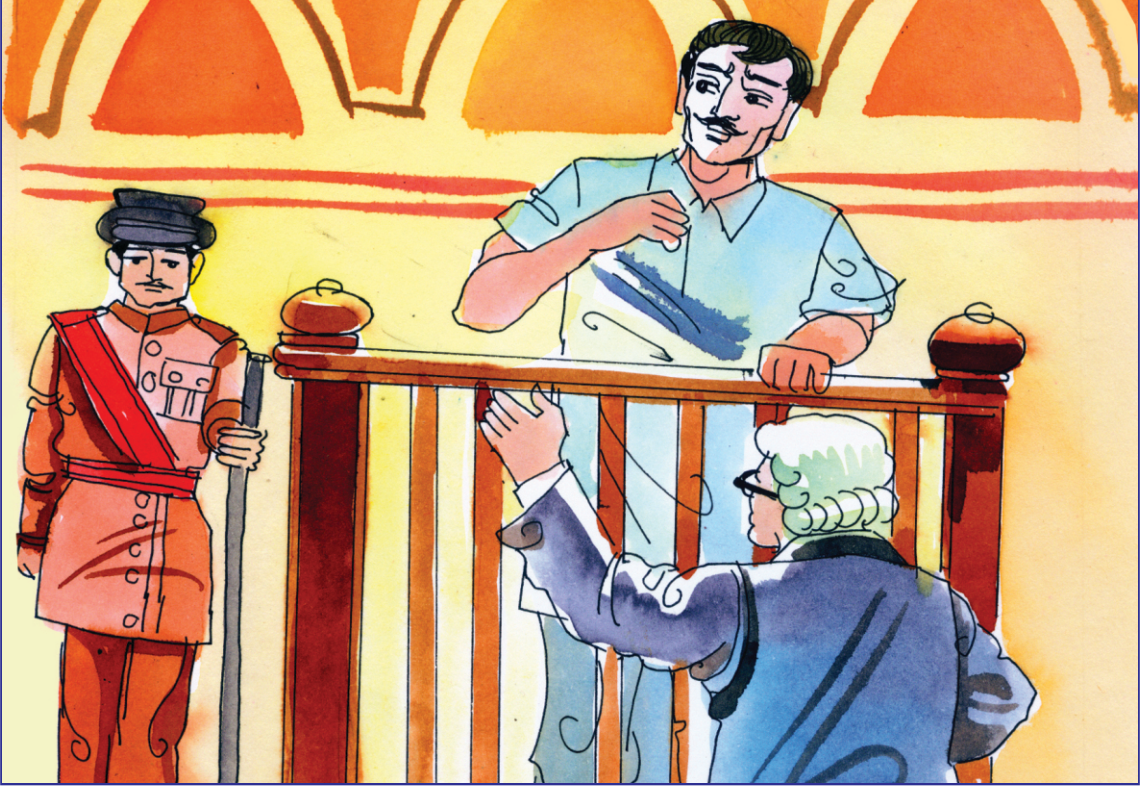

અમર શહીદ ઉઘમસિંહ

— હર્ષદ પ્ર. શાહ

ભારતના કેટલાય વીર સપૂતોએ પોતાના રક્તથી ઈતિહાસ રચ્યો છે. દેશની સ્વતંત્રતા માટે... દેશહિત માટે એમણે પોતાની યુવાની હોમી દીધી, રંગ-રાગ-ભોગનો વિચાર સુધ્ધાં ન કર્યો. જાણે એક જ મહાન લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવા તેઓ જન્મ્યા હતા.

ઈતિહાસનું એક કલંકિત પૃષ્ઠ એટલે અમૃતસરમાં જલિયાનવાલા બાગનો નૃશંસ હત્યાકાંડ અને એની સાથે જ જોડાયેલું એક સ્વાર્ણિમ પૃષ્ઠ એટલે વીર ઉઘમસિંહનું બલિદાન !

પંજાબમાં વૈશાખીના ઉત્સવનું ખૂબ મહત્ત્વ. રંગેચંગે ઉજવાય. ૧૩ એપ્રિલ, ૧૯૧૯નો વૈશાખીનો દિવસ દેશવાસીઓ ક્યારેય ભૂલી શકે નહીં, ભૂલવો જોઈએ નહીં... અને ઉઘમસિંહ તો એ ભૂલી શક્યો જ ન હતો. વીસ વર્ષ અને અગિયાર મહિના સુધી એણે જોયેલું ભયાનક દૃશ્ય એ ભૂલી ન શક્યો.

વીસમી સદીનો બીજો દાયકો. ૧૯૧૪થી ૧૯૧૮ દરમિયાન પ્રથમ મહાયુદ્ધ ચાલ્યું. ભારતીય સેનાઓ ઈંગ્લેન્ડ તરફથી યુરોપ અને પશ્ચિમ એશિયામાં નિષ્ઠાપૂર્વક લડી હતી. એકલા પંજાબના ૩,૦૦,૦૦૦ સૈનિકો આ યુદ્ધમાં લડ્યા હતા. આ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધમાં ઈંગ્લેન્ડે જર્મનીને પરાસ્ત કર્યું હતું.

આ સમયમાં ભારતમાં આઝાદી મેળવવા માટે નરમદળ અને ગરમદળ સક્રિય બન્યાં હતાં. ગાંધીજી સન્ ૧૯૧૫માં દક્ષિણ આફ્રિકાથી ભારતમાં આવ્યા હતા. એમના નેતૃત્વમાં અહિંસક આંદોલન શરૂ થયું. સાથે સાથે પ્રખર ક્રાંતિકારીઓ સશસ્ત્ર ક્રાંતિની જ્યોત જગાવતા રહ્યા. વિશ્વયુદ્ધમાં ઈંગ્લેન્ડને વિજયી બનાવનાર ભારતીય સૈનિકોનો આભાર માનવાની વાત તો બાજુએ રહી, પણ ઈંગ્લેન્ડના કૂર શાસકોએ ૨૧ માર્ચ, ૧૯૧૯ ના દિવસે રોલેટ એક્ટ (કાળો કાયદો) લાગુ કર્યો જેની અંતર્ગત આઝાદીની માગણી કરનાર લોકોનું કઠોરતાપૂર્વક દમન કરી શકાય તેવી જોગવાઈઓ હતી. પોતાને સભ્ય અને ન્યાયપ્રિય ગણાવતા અંગ્રેજો વાસ્તવમાં સામ્રાજ્યવાદી, બર્બર અને કૂર હતા.

રોલેટ એક્ટનો વિરોધ કરવા માટે લોકોએ સભા-સરઘસ યોજવા માંડ્યાં. આવી જ એક વિશાળ સભાનું આયોજન ૧૩ એપ્રિલ, ૧૯૧૯ના 'વૈશાખી'ના દિને અમૃતસરના જલિયાનવાલા બાગમાં થયું હતું, જેમાં નેતાઓનાં ભાષણો થવાનાં હતાં. જલિયાનવાલા બાગ આમ તો એક મોટું મેદાન જ હતું જે ત્રણ બાજુએ ઊંચાં મકાનોથી અને ચોથી બાજુએ ચાર-પાંચ ફૂટની દીવાલથી ઘેરાયેલું હતું.

એ દિવસોમાં પંજાબના રાજ્યપાલ માઈકેલ ઓડવાયર હતા, જે બહુ કઠોર શાસક હતા અને અમૃતસર શહેરની પોલીસ-વ્યવસ્થા જનરલ ડાયરના હાથમાં હતી. એ અત્યંત કૂર અને અવિવેકી માણસ હતો. સભાના સમયે તે એકસો પચાસ જેટલા સૈનિકોને લઈને સભાસ્થળે પહોંચ્યો. એની પાસે મશીનગન અને સૈનિકો પાસે રાઈફલો હતી.

સભામાં હજારો માણસો એકઠા થયા હતા. જનરલ ડાયરે ઘોષણા કરી કે આ સભા ગેરકાનૂની છે અને બધા વિખેરાઈ જાય. આવું કહેતાંની સાથે એણે સૈનિકોને ગોળીબારનો આદેશ આપ્યો. લોકોને વિખેરાઈ જવાની તક પણ આપી નહીં. અંધાધૂંધ ગોળીબારને કારણે ભાગદોડ મચી ગઈ. અસંખ્ય લોકો ગોળીઓથી વિંધાઈને તત્ક્ષણ મૃત્યુ પામ્યા. સેંકડો ઘવાયા, સેંકડો

ચગદાયા. ઘવાયેલાઓને પાણી આપવા માટે કે સારવાર અર્થે લઈ જવા માટે પણ કોઈને અંદર ન આવવા દેવાયા. લોકો તડપી-તડપીને મરણને શરણ થયા. સરકારી આંકડા પ્રમાણે મરનારની સંખ્યા ૩૭૯ હતી, પણ વાસ્તવમાં ૧૨૦૦ જેટલા લોકો મૃત્યુ પામ્યા હતા અને ૧૫૦૦ ઘાયલ થયા હતા.

આ નૃશંસ હત્યાકાંડનો સાક્ષી એક નવલોહિયો યુવાન હતો, જે લોહીના ખાબોચિયામાં અને મૃતદેહોની વચ્ચે બચી ગયો હતો. આ ભયાનક દૃશ્ય એના દિલોદિમાગમાં જડાઈ ગયું હતું. રાજ્યપાલ માઈકેલ ઓડવાયર અને જનરલ ડાયરનું આ કૃત્ય એને અક્ષમ્ય લાગ્યું. એમને કોઈ પણ ભોગે દંડિત કરવાનો એણે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. એ હતો ઉધમસિંહ !

ઉધમસિંહનો જન્મ ૨૬ ડિસેમ્બર, ૧૮૯૯ ના દિવસે ત્યારના પટિયાલા નામના રજવાડાના સુનામ ગામમાં થયો હતો. એમના પિતાનું નામ ટહલસિંહ હતું. તેઓ રેલવેમાં ચોકીદાર તરીકે નોકરી કરતા હતા. એમના મોટાભાઈનું નામ સાધુસિંહ હતું. ઘરની આર્થિક સ્થિતિ બહુ ખરાબ હતી. બંને ભાઈઓ નાના હતા ને પિતાનું અવસાન થયું. લાકડાના એક વેપારીના સંપર્કમાં ઉધમસિંહ આવ્યા. એ એની સાથે ઉધમસિંહને આફ્રિકા લઈ ગયા. ત્યાંથી એ અમેરિકા ગયા અને પિસ્તોલ, રિવોલ્વર જેવાં હથિયારો લઈને ભારત આવ્યા. એક દિવસ પોલીસના હાથમાં ઝડપાઈ ગયા. તલાશીમાં હથિયારો મળી આવ્યાં ને એમને ચાર વર્ષની સજા થઈ. ૧૯૩૨માં જેલમાંથી છૂટ્યા.

એમના મનમાં બદલાની આગ ભભૂકતી હતી અને એ માટે તેઓ ઈંગ્લેન્ડ જવા તત્પર હતા. ખોટા નામે પાસપોર્ટ બનાવી તેઓ ૧૯૩૩માં ઈંગ્લેન્ડ પહોંચ્યા. ત્યાં પહોંચ્યા પછી એમને ખબર પડી કે એમનો પહેલા નંબરનો શિકાર — જનરલ ડાયર તો કૂતરાના મોતે મૃત્યુ પામ્યો હતો... પણ એમનો બીજા નંબરનો શિકાર — માઈકેલ ઓડવાયર ઠાઠથી જીવતો હતો. હવે એને મારવાનો લાગ એ શોધવા લાગ્યા.

૧૩ માર્ચ, ૧૯૪૦ના દિવસે લંડનના કૈક્સટન હોલમાં એક સભા મળવાની છે એવી માહિતી તેમને મળી. ‘ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિએશન’ અને ‘રોયલ સેન્ટ્રલ એશિયન સોસાયટી’ના સંયુક્ત ઉપક્રમે ‘અફઘાનિસ્તાન’ ના વિષય પર ગોષ્ઠિનું આયોજન થયું હતું. આ સભાના અધ્યક્ષ તરીકે લૉર્ડ જેટલેન્ડ અને મુખ્ય વક્તા તરીકે માઈકેલ ઓડવાયર હતા. એમનું ભાષણ પૂરું થયું

અને લોકો એમને અભિનંદન આપવા ધસી ગયા. એ ભીડની સાથે ઉધમસિંહ પણ સિંહની ચપળતાથી ઓડવાયરની નજીક પહોંચ્યા અને પોતાની પિસ્તોલમાંથી ઓડવાયર પર ધડાધડ ગોળીઓ છોડી. એણે ત્યાં જ દમ તોડ્યો. ઉધમસિંહના હુમલાથી સભાધ્યક્ષ જેટલેન્ડ પણ ઘાયલ થયા.

લંડનની એક ખાસ અદાલતમાં ઉધમસિંહ પર મુકદ્દમો ચાલ્યો. ન્યાયાધીશે એમને નામ પૂછ્યું તો ઉધમસિંહે પોતાનું ‘રામ મુહમ્મદ આઝાદ’ એવું નામ બતાવ્યું. (આ નામ હિન્દુ, મુસ્લિમ અને શીખોની એકતાનું પ્રતીક હતું.)

અદાલતમાં ઉધમસિંહે કહ્યું, “હા, માઈકેલ ઓડવાયરને મેં માર્યો છે, કારણ કે જલિયાનવાલા બાગના નિર્મમ હત્યાકાંડ માટે એ જવાબદાર હતો. આટલા બધા દેશભક્ત લોકોને મારી નાખવા એ મારા દેશનું રાષ્ટ્રીય અપમાન હતું અને એને મોતની સજા મળવી જ જોઈએ. બીજા કોઈએ એને સજા ન કરી તેથી એ કામ મેં કર્યું છે. એનું ફળ ભોગવવા હું તૈયાર છું.”

...અને, ઉધમસિંહને ફાંસીની સજા ફટકારવામાં આવી. લંડનની એક જેલમાં એમને ૧૨ જૂન, ૧૯૪૦ ના દિવસે ફાંસી આપવામાં આવી.

પ્રતિશોધની આગને ઉધમસિંહ આઝાદે વીસ-વીસ વર્ષ સુધી પ્રજ્વલિત રાખી અને આતતાયીને મોતને ઘાટ ઉતાર્યો. એમના દૃઢ સંકલ્પની આ પરાકાષ્ટા હતી. ઉધમસિંહનું આ પરાક્રમ ભારતવાસીઓ માટે ચંદનના લેપ સમાન હતું. ઉધમસિંહ બધા માટે વંદનીય બની ગયા.

જન્મ : ૨૬-૧૨-૧૮૯૯
મૃત્યુ : ૧૨-૦૬-૧૯૪૦

